

demonstrated that the results which were achieved during the post-war years are received owing to joint efforts of public authorities and community. It is maintained that the increasing number of classrooms allowed to change the quality of education, to increase the number of seven-year and secondary schools. Funds invested in the development of school network in 1944–1953 became the basis for the Soviet education evolution in subsequent years.

Key words: Volyn region, material losses, school reconstruction and building, elementary school, secondary school, incomplete secondary school, post-war five years.

Стаття надійшла до редколегії
14.05.2014 р.

УДК 94(477.85)(-411.16)19(045)

Ірина Яворська

Єврейська громада Буковини та історичні виклики епохи сталінізму (1948–1953 рр.)

У статті описано проблеми, які розв'язувала буковинська єврейська громада в повоєнне десятиліття, пов'язані з появою держави Ізраїль і початком «холодної війни». Проаналізовано причини, хід проведення, масштаби та особливості ідеологічної кампанії і репресивні акції, направлені проти єврейських громадських, культурних, літературних організацій, сконцентровано увагу на подіях та долях учасників подій. Упорядкувавши маловідомі факти з життя буковинської єврейської громади, автор вважає, що антисемітизм у 1948–1953 рр. мав латентний та обмежений характер, його використовували головно як засіб маніпулювання номенклатурою і тиском на інтелектуальний прошарок єврейської громади.

Ключові слова: інтелігенція єврейського походження, репресії, антисемітизм, сіонізм, космополіти, асиміляція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Наприкінці 1940-х рр. буковинському єврейству довелося зіткнутися у своїх стосунках із владою з декількома доленосними історичними викликами: появою держави Ізраїль і ростом офіційного антисемітизму, репресіями частини інтелігенції, яка була етнічно пов'язана з єврейством. У статті запропоновано новий погляд на аналіз фактів і подій, що відбувалися впродовж т. зв. «чорних» років єврейської історії, де основним об'єктом дослідження виступає буковинська єврейська громада та її феномен соціально-політичного порядку. Робота пропонує багатоаспектний погляд на історію минулого періоду, який називається сталінською епохою, адже дослідження, що ґрунтується на об'єктивному аналізі фактів сприяє розвінчанню певних міфів, здогадок і сприяє формуванню ясної та історично цілісної картини життя громади.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Історіографічний складник цього дослідження не надто багата, адже радянське керівництво вважало, що «єврейське питання» в СРСР успішно розв'язане. Довгий час радянські дослідники дотримувалися певного табу на нагадування взаємозв'язку між створенням держави Ізраїль і життям радянської єврейської діаспори. Певного ступеня міфологізації «єврейське питання» набуло за часів т. зв. «перебудови». Тільки останнім часом завдяки розсекреченості багатьох архівів у світовій та вітчизняній науці з'явилися статті, документальні публікації та монографії дослідників Г. Костирченка [13], В. Гриневича [8], М. Міцеля [16], В. Ханіна [25], О. Бажана [1], І. Біласа [2] та інших, у яких висвітлено проблему взаємостосунків влади і євреїв України, рівень міжетнічної напруги та початок нової хвилі еміграції євреїв із республік колишнього СРСР.

Мета статті – проаналізувати причини, хід проведення, масштаби й особливості ідеологічної кампанії та репресивних акцій, направлених проти єврейських громадських, культурних, літературних організацій, сконцентрувавши увагу на подіях і долях учасників подій. Дослідити головно суспільно-політичний аспект стосунків буковинської єврейської громади та влади, виявивши та схарактеризувавши їх специфіку та зміну в досліджуваній період.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відродження єврейської державності 1948 р. викликало в радянського єврейства певний ріст національної солідарності. Відголос подій на Близькому Сході не зміг залишити байдужою багатотисячну родину буковинських євреїв. У спецповідомленні МДБ УРСР ішлося про «жваве реагування різних верств єврейського населення України, яке з задоволенням відгукується про створення незалежної єврейської держави» [9, с. 26]. Працівник Чернівецької артілі «Індпошив» Бершадський, демобілізований

офіцер, льотчик Радянської армії заявляв: «Я би з задоволенням поїхав до Палестини і на своєму літаку перевернув би цю організовану британцями лялькову війну» [9, с. 34]. Навіть члени УПА, які перебували в концтаборах разом із буковинськими сіоністами, арештованими 1940 р., позитивно відгукувалися про створення держави Ізраїль: «Знову жиди нас обскакали. У них вже є своя жидівська вітчизна... Може тепер вони віддадуть нам нашу українську вітчизну?» [18].

З нагоди подій у Палестині та з дозволу Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Чернівецькій області Буркіна єврейській громаді м. Чернівці було дозволено провести організоване святкове богослужіння. Розмови, які велися після богослужіння, пересипалися сіоністськими та емігрантськими висловлюваннями: «Ми не можемо співати божественні пісні на чужій землі», – заявив кантор синагоги Малкін у присутності декількох тисяч людей, що прийшли на богослужіння. Під час виступу рабина Давида тієї ж синагоги з натовпу були чутні рішучі вигуки: «Добивайся, Давид, щоб виїхати в Палестину! Досить розмов, треба діяти!» [9, с. 36]. Національне пробудження буковинських євреїв викликало роздратованість радянського керівництва, а відкриті сіоністські гасла в синагогах призвели до заборон усіляких контактів між радянськими громадянами та членами ізраїльської делегації. Членів посольської місії, які бажали відвідати синагоги Чернівців, супроводжували представники служби безпеки, не даючи можливості нікому до них наблизитися.

Звістка про утворення держави Ізраїль розбурхала в багатьох буковинських євреїв мрії про еміграцію. Так, слюсар управління водоканалу в м. Чернівці Альтман ділився своїми думками серед знайомих: «Швидше би дозволили виїзд євреїв до Палестини – всі мої прагнення допомогти воїнам Ізраїлю. Якщо я не встигну потрапити до Ізраїлю, тоді залишусь у Канаді, де у мене родичі. Зараз найважливіше – виїхати з Радянського Союзу» [9, с. 36]. Радянському керівництву незрозумілою була надмірна ейфорія радянських євреїв, адже, за словами заступника міністра іноземних справ СРСР В. А. Зоріна, «в СРСР, у соціалістичній країні, назавжди покінчено з національним гнітом та безправним становищем євреїв» [3, с. 54]. Керівництво СРСР відкидало всілякі претензії Ізраїлю на радянських євреїв, вважаючи це втручанням у внутрішню політику СРСР.

Восени 1948 р. стало зрозумілим, що, балансує між підтримкою СРСР і США, керівництво Ізраїлю більше схиляється до позиції головного фінансового та стратегічного союзника США, і не збирається виконувати вказівок-побажань СРСР. Початок повоєнного «холодного» протистояння між радянським та західним військово-політичними блоками провокував сталінський режим до кадрових чисток у партійному апараті, помітно посилив недовіру Сталіна до інтелігенції єврейського походження як потенційної загрози й агентури американського імперіалізму та міжнародного сіонізму. Євреї СРСР відтоді стали заручниками стосунків СРСР та Ізраїлю упродовж усієї історії, а історичне тло стосунків СРСР та Ізраїлю назавжди залишило присмак розчарування. У нових умовах, які склалися, на думку дослідника А. Фатєєва, радянське керівництво вдалося до політики ізоляції радянського народу від впливу Заходу. У суспільній свідомості, як у часи війни, знову впроваджується «образ ворога» [20]. Ворогом бачиться кожен, у кого недостатньо радянського патріотизму, хто сумнівається в правильності дій радянського керівництва, хто співчуває сіоністським прагненням Ізраїлю.

Масові антиєврейські чистки, які тривали впродовж 1949–1952 рр., мали універсальний характер, охопивши керівні ланки буквально у всіх сферах діяльності: економіці, науці, мистецтві, літературі, охороні здоров'я і т. д. Відомий російський дослідник В. Костирченко назвав такий політичний режим «каральною асиміляцією» [13, с. 474]. Сьогодні історики різняться поглядами про головних винуватців нагнітання державного антисемітизму в СРСР та перетворення Міністерства держбезпеки в головну ударну силу, але однозначно, справа ЄАК стала початком офіційної антисемітської політики в СРСР.

На Буковині, як і по всьому СРСР, першими удар репресій прийняли на себе єврейські письменники. Узимку 1948 р. в Чернівцях, у помешканні журналіста чернівецького обласного радіокомітету В. Меєровича, колишнього співробітника газети «Дер штерн» («Зірка» – їдиш), був арештований київський письменник А. Каган. Його арешт став початком хвилі, що «накривала» чернівецьке літературне та культурне відродження 1946–1948 рр. Після цього арешту всі інші учасники «єврейських зборищ» очікували арешту, спали в одязі, маючи наготові вузлики з продуктами. Повернувшись після смерті із заслання, А. Каган зізнався друзям, що його так били на допитах, що він «зізнався»,

що був керівником групи чернівецьких і київських письменників, яка була складовою частиною антирадянської диверсійно-сіоністської організації [15, с. 173].

Архіви СБУ зберегли протоколи допиту арештованих, у яких згадуються прізвища багатьох талановитих діячів, яких ще донедавна буковинська преса осипала компліментами. Письменника Х. Меламуда звинувачено в економічному шпигунстві на користь США. Підтвердженням цьому стала брошура «Біробіджан сьогодні», яку Х. Меламуд написав після його поїздки до Єврейської автономної області [9, с. 212]. У березні 1949 р. в Чернівцях за співпрацю з органом Єврейського антифашистського комітету газетою «Ейнікайт» і київським видавництвом «Штерн» арештовано вчителя та поета М. Хараца. Газету «Ейнікайт» неодноразово критикувало радянське керівництво за націоналізм і недостатню пропаганду радянського патріотизму та інтернаціоналізму, поширювали за кордоном. Вона була зв'язувальною ланкою між євреями СРСР та цілого світу, тому більшість кореспондентів газети опинилася під загрозою арешту.

З січня 1949 р. радянські засоби масової інформації почали активну й агресивну пропагандистську кампанію проти «космополітів», яка тривала до 1953-го. Хоча перші дискусії із цього приводу розпочалися ще 1947 р., рішучий наступ на «безродних космополітів» збігся з розгортанням чергового туру гонінь на представників російської науки, української та єврейської інтелігенції, «позбавлених радянського патріотизму». Цього ж року на Буковині були арештовані на місці, без об'єднання у груповий процес чернівецькі письменники Йосл Лернер і Нафтоле-Герц Кон. Що ж до Нафале Герц-Кона, то йому пригадали «націоналістичний» звіт про становище євреїв, що повернулися 1944 р. з Трансністрії до Чернівців, який тоді ж влада оцінила як «наклеп на радянські та партійні органи Чернівецької області». Кона виключили зі складу Спілки письменників СРСР і влітку 1950 р. засудили на 25 років таборів. Це вже було його друге ув'язнення [4].

Одночасно з арештами єврейських письменників розпочався наступ на театральне мистецтво України. Художній керівник Чернівецького єврейського театру М. Гольдблат у листі від 20 грудня 1948 р. звернувся з проханням до М. Хрущова: «Просимо вернути нас до Києва. Робота стає безперспективною, так як ми позбавлені глядацької бази... Ми потребуємо роботи на базі великого міста із значною кількістю єврейського населення». Проте в березні 1949 р. відділ пропаганди ЦК КП(б)У дав вказівку керівництву Чернівецького єврейського театру не порушувати питання про переведення до Києва з огляду недоцільності [23, с. 195–196]. 31 січня 1950 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову про ліквідацію Чернівецького єврейського драматичного театру імені Шолом-Алейхема, «чий репертуар не відповідає сучасним вимогам радянського театрального мистецтва та не забезпечує беззбиткову роботу в умовах самоокупності» [15, с. 188].

Багато дослідників єврейських театрів, зокрема В. Щедрін, не вважають ліквідацію єврейських театрів СРСР частиною державної політики, спрямованої на знищення єврейської культури. Історія більшості єврейських театрів на їдиш у різних країнах свідчила про приреченість його як етнографічного феномену та як явища в культурі, зумовленого соціальною деформацією, неминучим звуженням і поступовим зникненням того єврейського середовища, яким він був [24]. Мова їдиш як мова єврейської пролетарської бідноти відіграла роль «борця» в боротьбі зі старим світом експлуатації, яку їй відводили «культурні правителі» СРСР. Наприкінці 1940-х рр., згідно з партійною доктриною, відпала потреба в розвитку національних «пролетарських» культур, адже відбувалося створення «наднаціональної» історичної спільності людей – радянського народу.

У протоколах допитів арештованих єврейських літераторів художній керівник Чернівецького єврейського театру, народний артист Казахської РСР М. Гольдблат фігурує впливовою особою, що «прагнув ізолювати місцеве єврейське населення від впливу української культури». Далі в протоколі фігурують прізвища Блоштейна, Пінчевського, вина яких полягала в тому, що вони «роз'їжджали по єврейських містечках Чернівецької області, де популяризували єврейський театр, поширювали літературу та закликали єврейське населення зберігати свою самобутність» [9, с. 226]. Полянкер і Талалаєвський «зізналися», що, приїжджаючи до Чернівців, «проводили там ворожу роботу у напрямку розпалювання у єврейського населення почуттів національної самосвідомості, настроюючи його проти національної політики радянської влади та закликали противитися асиміляції» [9, с. 227].

Читаючи протоколи допиту засуджених 1949 р. єврейських активістів стають помітними надзвичайні здібності радянських слідчих перетворювати покази арештованих на самооговорення. Арештовані «зізнаються» в участі у «єврейських зборищах», у «розпалюванні національних почуттів

у єврейського народу», «шпигунській діяльності» та в агресивній «націоналістичній пропаганді». «Злочинами» стають прохання про відкриття єврейських газет і бібліотек, друк підручників та створення радіопередач на їдиш, участь у літературних вечорах, приватні розмови з колегами єврейської національності. Давньоєврейська мова їврит стає «праматір'ю сіоністського Ізраїлю» та «мовою сіоністської ідеології».

Особливих «гріхів» у своїй біографії назбирав відомий письменник, літературний редактор Єврейського театру в Чернівцях Мойсей Альтман, який, «будучи за своїми переконаннями запеклим єврейським націоналістом... стверджував про перевагу єврейської культури над культурами інших народів СРСР» [9, с. 229]. 15 квітня 1949 р. шістдесятилітнього М. Альтмана арештовують у зв'язку з т. зв. справою № 5390 про троцькістсько-націоналістичну групу бессарабських літераторів. Одночасно в Кишиневі було арештовано Я. Якіра, М. Сакцієра, Г. Гайсінер-Рівкіна, а в Одесі – І. Друкера, Н. Лур'є, А. Губермана, Х. Вайнермана та ін. Усі літератори були засуджені на терміни від 10 до 15 років ВТТ суворого режиму. До Чернівців М. Альтман, М. Харац, Х. Меламуд, Н. Герц-Кон, Й. Лернер повернуться лише після смерті Сталіна та продовжуватимуть традиції їдишистської літератури.

Під гарячу руку боротьби з космополітами та єврейськими націоналістами попала Чернівецька єврейська середня школа № 18. 1951 р. в Чернівцях під час уроків було арештовано секретаря єврейської школи Белу Вернік (Ройтман). На піку національного піднесення 1949 р. дівчина написала вірша «Родина», який і став головним доказом у справі проти неї. У звинуваченні зазначено, що Б. Вернік упродовж двох років «організувала у себе вдома зустрічі молодих однодумців, читання та розповсюдження сіоністської літератури». Покарання за такі злочини в період антисемітської кампанії складало п'ять років виправних трудових робіт [5].

Початок репресій сполохав частину ортодоксальних й аполітичних хасидів, яким не вдалося виїхати зі Львова, і, тікаючи від переслідувань, вони знайшли притулок у Чернівцях. Початок активних репресій наприкінці 1948 р. змусив Сару Каценеленбоген, активістку еміграційного руху євреїв, спішно залишити Чернівці та перебратися до Кутаїсі. Але її і там арештували 1950 р. за минулу сіоністську діяльність [17].

Нова хвиля антиєврейського психозу в Україні посилилася після приходу до влади у грудні 1949 р. першого секретаря ЦК КП(б)У Леоніда Мельникова. Саме він розпочав нову ідеологічну атаку на євреїв, тавруючи останніх спекулянтами й махінаторами. У буковинській пресі аж до смерті Сталіна друкували статті, у яких висміювалися негативні риси, притаманні нібито лише євреям. Найпопулярнішим видом статей були фейлетони, які друкували в «Радянській Буковині». Преса в УРСР у своєму антиукраїнстві й антисемітизмі неодноразово прагнула зіштовхнути два народи, і нерідко це вдавалося на побутовому рівні. У підсвідомості суспільства нав'язливо втілювався образ ворога, якого бачиш щодня.

Підприємливого директора Кіцманської лазні Соломона Біна, «який хитрує вхідними квитками до лазні, ділячи їх надвоє» [6], у наступному номері газети змінював завідувач магазину № 47 Чернівецького міськхарчоторгу М. Лінгер. Він «привіз у магазин півтори тонни муки, а через день у магазині вже було на 800 кг менше, в касі не вистачало 1000 руб., а у вагах була прихована тріска вагою 30 г» [19]. Головного інженера Чернівецького вагоноремонтного заводу Вайнштейна, старшого бухгалтера Кержнера, завідувача складу Аксельрода, які займалися приписками й «подвійною бухгалтерією» [7], у новому випуску «Радянської Буковини» змінювали керівники Путильського ліс-промгоспу Цукерман і Гольдман, які збудували собі в лісному господарстві дачі для літнього відпочинку [11]. В організаціях і численних конторах справді існувало т. зв. єврейське засилля, але воно було ознакою прояви групової солідарності нацменшини, продиктованою потребою самовиживання в умовах наростаючого державного антисемітизму.

Важко й недоцільно продовжувати перелік критичних статей у період антисемітської пропаганди за відсутності реального правосуддя у країні, хоча «підприємливість», розтрата, крадіжки, кругова порука та зловживання в закладах споживчої кооперації УРСР рясніли в спецповідомленнях НКВС повоєнного часу. В числі осіб, що допускали розтрата у споживкооперації, дуже часто фігурували завмаги, голови сільпо, продавці та бухгалтери з єврейськими прізвищами. Ці випадки можна було би списати на ознаку зростаючого антисемітизму, якби згодом, у своїх спогадах підприємливі чернівецькі хасиди не зізналися, що в небезпечні 1952–1953 рр. в Чернівцях їм вдалося налагодити

підпільне виробництво шовкових стрічок, якими користувалися дівчата та жінки. Зі слів активістів «прибуток був колосальний. З тканини, якої вистачало на виробництво одного покривала ціною сто крб. можна було зробити стрічок вартістю десять тисяч крб» [14]. Про наслідки такої «підприємливості» учасники не згадували, але у звітній доповіді про роботу Військового трибуналу військ МВС Львівського округу зазначено, що в Чернівецькій області здійснюється найменше число злочинів, пов'язаних із порушенням соціалістичної законності, зате переважають судимості за хабарництво. Серед 12 засуджених по Львівському округу 8 осіб із Чернівецької області [22].

Заключним акордом антиєврейських репресій у СРСР стала «Справа лікарів» 1952–1953 рр., коли, за словами історика Г. Костирченка, «диктатор остаточно перетворився в патологічного юдофоба, якому повсюди увижалися заговори сіоністів» [13]. Атмосфера «народного гніву» та істерія дійшли до таких меж, що лікарі єврейської національності боялися ходити на роботу, а пацієнти відмовлялися в них лікуватися. Відомий ізраїльський письменник В. Фромер, батьки якого після війни переїхали до Чернівців, у ліричному есе «Чернівецька весна» описав випадок, який стався з його мамою-лікарем у непростий 1952 рік. Коли хворій на ангіну дитині лікар виписала рецепт потрібних ліків, матір хворої дівчинки зі словами «Всі ви одним миром мазані» вибігла з кабінету й відмовилася від її лікування. Контужений фронтовик зі словами «Я прибу тебе, жидівська заразо!» – замахнувся на жінку стільцем. Матір В. Фромера після цього випадку боялася виходити на роботу три дні [21]. Під час кадрової чистки було звільнено багатьох кращих викладачів медінституту єврейської національності, зокрема Л. Гарнік [12], а професор Чернівецького медінституту, знавець ідишу та івриту О. С. Мангейм, не витримавши цькування колег, в одну з тривожних ночей взагалі зник із міста [15, с. 200]. У той же неспокійний час із Ленінградського науково-дослідного інституту було звільнено Я. Д. Кіршенבלата, який 1954 р. переїхав до Чернівців, очолив кафедру Чернівецького медінституту. «Завдяки» антиєврейській політиці до Чернівців «на перевиховання» було відправлено багатьох блискучих викладачів із Києва, зокрема І. Гордона, лекції якого на французькому відділенні ЧДУ записували на магнітофонну стрічку для розбору на партбюро університету. Політично неадекватні дії Сталіна та його прибічників призвели до реальної загрози переходу апаратного антисемітизму в агресивну відкриту форму, що загрожувало руйнацією фундаментальних основ багатонаціональної держави та початком соціального хаосу.

Для буковинської єврейської громади події 1948–1951 рр. стали величезним випробуванням. Під впливом репресій певна частина почала відходити від попередньої безумовної підтримки сталінського режиму, проникаючися опозиційними настроями, інші обурювалися і писали листи до Берії, який, за чутками, був «захисником нацменшин», слабші, унаслідок терору, морально ламалися, намагаючися змінити національність. Загалом із 1948-го по 1953 р. за «націоналістичну діяльність» у СРСР було репресовано близько тисячі євреїв, з них розстріляно не більше ста.

Щодо питання еміграції до Ізраїлю, то на початок 1950-х рр. вона зветься нанівець. Тих буковинських євреїв, які не встигли репатріюватися з СРСР згідно з постановою 1945 р. й самовільно переходили румунський кордон, арештовували та засуджували до трьох років позбавлення волі [23]. Чи не єдиний, кому вдалося емігрувати з Буковини 1952 р., був колишній керівник молодіжної організації «Бейтар» у Кіцмані Ханох Шовцінер. Того ж року родина буковинських євреїв Кофманських активно намагалася виїхати з СРСР, але їхні спроби не увінчалися успіхом. Без будь-яких пояснень прохання було відхилене. Ізраїльська статистика наводить такі дані з репатріації: з усього СРСР між 15 травня 1948 р. і 1951 р. виїхало 8163 євреї, з УРСР – 2,5–3 тис. осіб [10, с. 109]. Яку частину серед них займали буковинські євреї, виділити не вдалося.

Лише по смерті Сталіна стихли антиєврейські фейлетони та переслідування, проте не скінчилася епоха, коли маленькі люди ставали об'єктами великої політичної гри. Щоб «реабілітуватися» або позбутися стереотипу крутія і спекулянта, ворога та сіоніста, радянським євреям залишався, здавалося, один шлях – асимілюватися або зникнути як окремішне суспільство. Перебуваючи під постійною атакою влади, будучи відрізаними від рідної мови та культури, позбавленими права емігрувати, євреї Буковини все глибше тікали у «внутрішню еміграцію», адже нищівні операції, яким були піддані культурні та наукові діячі-євреї, не були ізольованими епізодами радянської історії й аналогічних проявів слідувало чекати через регулярні інтервали часу – доти, доки не зміниться природа самого режиму.

Висновки. У процесі дослідження ми застосували методи, які дали змогу впорядкувати й проаналізувати фактичний матеріал та зробити такі висновки з досліджуваної проблеми: розв'язання національних проблем лежить у складній площині етнокультурних і соціально-гуманітарних сфер, які неможливо досягнути без наукового засвоєння історичного досвіду; антисемітизм у СРСР мав латентний та обмежений характер, використовувався головню як засіб маніпулювання номенклатурою і тиском на інтелектуальний прошарок єврейської громади; потайний і дозований характер виключав можливе здійснення масових репресивних антиєврейських акцій, породжуючи при цьому галасливі пропагандистські акції, які були розраховані на залякування населення; буковинська єврейська громада, перебуваючи в епіцентрі репресивної кампанії, понесла важкі втрати, що вилилися у важку психологічну драму: євреї, укотре, виявилися слабкою і зайвою ланкою радянської національної політики.

Джерела та література

1. Бажан О. Репресивні заходи радянської влади щодо громадян єврейської національності в УРСР (1960–1980-ті рр.) / О. Бажан // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 2004. – № 1/2.
2. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953 : суспільно-політичний та історико-правовий аналіз / І. Білас. – Кн. 1. – К. : Либідь ; Військо України, 1994. – 432 с.
3. Ближневосточный конфликт: из документов архива внешней политики РФ. 1947–1967 : в 2 т. Т. 1 : 1947–1956 / отв. ред. В. В. Наумкин. – М. : МФД, 2003. – С. 43.
4. Вейцман З. Нафтали-Нафтоле, єврейський поет [Електронний ресурс] / З. Вейцман // Мы здесь. – 2012. – Режим доступа : <http://newswe.com/index.php?go=Pages&in=view&id=5517>
5. Верник Б. Мой путь на Родину. Воспоминания поэт [Електронний ресурс] / Б. Верник. – Режим доступа : http://www.angelfire.com/sc3/soviet_jews_exodus/Memory_s/MemoryVernik.shtml
6. Григор'єв Б. Соломон Бін та його син / Б. Григор'єв // Рад. Буковина. – 1952. – 14 квіт.
7. Григоренко В. Окозамилувачі / В. Григоренко // Рад. Буковина. – 1952. – 26 жовт.
8. Гриневиц В. Україна після Голокосту: до проблеми взаємовідносин радянської влади та євреїв Північної Буковини наприкінці Другої Світової війни / В. Гриневиц // Голокост і сучасність. – 2002. – № 6.
9. З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 1998. – № 3–4 (8/9). – С. 26.
10. Зисельс И. Если не сейчас Статьи, интервью, выступления. 1989–2006 гг. / И. Зисельс // Дух і Літера. – 2006. – С. 109.
11. Иванов Н. Дачники / Н. Иванов // Рад. Буковина. – 1953. – 18 лют.
12. Інтерв'ю з В. Кіршенблатом. – Чернівці, 2013. – Серп.
13. Костырченко Г. В. Тайная политика Сталина: власть и антисемитизм / Г. В. Костырченко. – М. : Междунар. отношения, 2003. – 784 с.
14. Левенгарц Э. «Ангел-избавитель да сохранит тебя от всякого зла». Воспоминания хабадников, записанные Давидом Шехтером [Електронний ресурс] / Э. Левенгарц // Лехаим. – 2013. – № 4 (252). – Апр. – Режим доступа : <http://www.lechaim.ru/ARNIV/252/levengarts.htm>
15. Лоев М. Украденная муза. Воспоминания о Киевском государственном еврейском театре / М. Лоев. – Киев : Ин-т иудаики, 2003. – С. 173.
16. Мицель М. Евреи Украины в 1943–1953 гг. Очерки документированной истории / М. Мицель. – Киев : Дух и літера, 2004. – 362 с.
17. Осипова И. И. История хасидского подполья в годы большевистского террора / И. И. Осипова. – М. : Формика-С, 2002.
18. Почему я стал сионистом. Узник Сиона Мордехай Штейн [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.angelfire.com/sc3/soviet_jews_exodus/Memory_s/MemoryShtein_2.shtml
19. Степаненко П. Обида і жаль громадянина Лінгера / П. Степаненко // Рад. Буковина. – 1952. – 11 лип.
20. Фатеев А. В. Образ врага в советской пропаганде. 1945–1954 гг. [Електронний ресурс] / А. В. Фатеев ; Ин-т рос. истории РАН. – М. : [б. и.], 1999. – С. 3. – Режим доступа : <http://psyfactor.org/lib/fateev0.htm>
21. Фромер В. Черновийкая весна [Електронний ресурс] / В. Фромер // Иерусалимский журн. – 2012. – № 42. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/ier/2012/42/f28.html>
22. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 24, спр. 100, арк. 158.
23. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 30, спр. 965, арк. 195–196.
24. Щедрин В. Уравнение ГОСЕТА: проблемы истории еврейского театра в СССР [Електронний ресурс] / В. Щедрин. – М. : [б. и.], 1991. – Вып. 41. – Режим доступа : <http://www.jewish-heritage.org/prep41.htm>
25. Khanin V. Documents on Ukrainion Jewish Identity and Emigration 1944–1990 / V. Khanin. – The Cummings center series, 2003. – 337 p.

Яворская Ирина. Еврейская община Буковины и исторические вызовы эпохи сталинизма (1948–1953 гг.). В статье анализируются проблемы буковинской еврейской общины в послевоенное десятилетие, возникшие в

связи с появлением государства Израиль и началом «холодной войны». Автором проанализированы причины, ход проведения, масштабы и особенности идеологической кампании и репрессивные акции, направленные против еврейских общественных, культурных и литературных организаций; сконцентрировано внимание на событиях и судьбах участников событий. Упорядочив малоизвестные факты из жизни буковинской еврейской общины, автор считает, что антисемитизм в 1948–1953 гг. носил латентный и ограниченный характер, использовался главным образом как средство манипулирования номенклатурой и давлением на интеллигенцию еврейской национальности. Шумные пропагандистские акции и антиеврейские публикации в буковинской прессе были рассчитаны на запугивание населения, одновременно разжигая бытовой и общественно-политический антисемитизм. Отсутствие советского эмиграционного законодательства и права на выезд свели к минимуму любые попытки евреев Буковины эмигрировать в Израиль.

Ключевые слова: интеллигенция еврейского происхождения, репрессии, антисемитизм, сионизм, космополиты, ассимиляция.

Yavorska Iryna. The Jewish Community of Bukovina and Historical Challenges of the Era of Stalinism (1948–1953). The research paper describes a problem related to the formation of the state of Israel and the beginning of the «Cold War» which the Jewish community of Bukovina had to deal with in the postwar decade. The author analyzes the causes, realization, scope and features of the ideological campaign and repressive acts directed against the Jewish community, cultural and literary organizations; the attention is focused on the events and of fates of the participants of those events. Having arranged the little-known facts of the life of the Bukovinian Jewish community, the author believes that anti-Semitism in 1948–1953 could be characterized as latent and limited, used primarily as a means of manipulation of the high-ranking functionaries and pressure on the intellectual part of the Jewish community. «High-flown» propagandistic campaign and anti-Jewish publications in Bukovinian media were aimed at intimidation of the population, at the same time fueling domestic and socio-political anti-Semitism. The lack of Soviet emigration law and the right of exit from the country nullified all Bukovinian people's attempts to immigrate to Israel.

Key words: intellectuals of Jewish origin, repression, anti-Semitism, Zionism, cosmopolitans, assimilation.

Стаття надійшла до редколегії
07.05.2014 р.

УДК 94(477.42)«1956/1965»

Денис Шпак

Прояви боротьби за національну ідею на Півдні України в другій половині 50-х – середині 60-х рр. ХХ ст.

У статті проаналізовано особливості формування проявів національної української опозиції радянському режимові на Півдні Української РСР, розвитку боротьби за національну ідею нечисленних підпільних груп, окремих дисидентів, а також питання впливу їхньої діяльності на суспільну свідомість мешканців Південного регіону України в означений історичний період. Зроблено висновки, що в регіоні мали місце помітні прояви боротьби за національну ідею, і загалом українським національним підпільним групам й окремим активістам досліджуваного періоду був притаманний деякий радикалізм у розв'язанні тактики боротьби.

Ключові слова: опозиційний рух, національна ідея, дисидентство, антирадянська пропаганда й агітація, підпільна націоналістична організація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відкриття доступу до спецховищ і архівів, отримання можливості для використання різноманітних документів позитивно позначилися на дослідженні численних аспектів історії України ХХ ст. Значний розвиток отримали регіональні дослідження. Науковці змогли на основі нових документів переглянути усталені раніше підходи та висновки, об'єктивно відтворити повну картину історії України, у тому числі й таку неоднозначну її сторінку, як опозиційний рух другої половини 1950-х – середини 1980-х рр. минулого століття. Такі процеси позначилися на розвитку історичної думки та сприяли науковому переосмисленню історичних знань з означеної вище проблематики. Для конструювання повної наукової картини опозиційного руху в Україні важливе розкриття такого питання, як діяльність націоналістично-орієнтованих підпільних груп й окремих активістів, що діяли в окреслений період на Півдні УРСР, і, як наслідок, упрова-